επαγγελματική δραστηριότητα ούτε έχει υπαχθεί, για άλλο λόγο, σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως.

Στην περίπτωση αυτή, οι προϋποθέσεις κατοικίας οι οποίες προβλέπονται για την υπαγωγή σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως μπορούν να τύχουν εφαρμογής, ελλείψει οποιασδήποτε διατάξεως στον εν λόγω κανονισμό, της οποίας η απευθείας ή η κατ' αναλογία εφαρμογή θα μπορούσε να αποκλείσει την εφαρμογή μιας τέτοιας ρήτρας περί κατοικίας.

2. Από τις προϋποθέσεις υπαγωγής σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως και, ως εκ τούτου, από την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία εξαρτάται το κατά πόσον το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος λαμβάνει παροχή συνδεόμενη με τη λήξη της τελευταίας απασχολήσεώς του τού προσδίδει την ιδιότητα του υποχρεωτικώς ασφαλισμένου, ενώ έχει παύσει οριστικά την επαγγελματική του δραστηριότητα και έχει εγκατασταθεί σε άλλο κράτος μέλος όπου δεν έχει ασκήσει καμία επαγγελματική δραστηριότητα ούτε έχει υπαχθεί, για άλλο λόγο, σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως.

ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠ' ΑΚΡΟΑΤΗΡΙΟΥ ΣΥΖΗΤΗΣΗ
στην υπόθεση C-245/88 *

I — Πραγματικά περιστατικά και έγγραφη διαδικασία

Ο H. C. M. Daalmeijer, Ολλανδός υπήκοος, γεννήθηκε στις 5 Οκτωβρίου 1917. Είναι νυμφευμένος με την G. A. Boer, επίσης Ολλανδή υπήκοο, γεννηθείσα στις 26 Μαρτίου 1918. Ο Daalmeijer εργάστηκε στις Κάτω Χώρες και τελευταία στο Βελιγράδι, ως υπάλληλος του ολλανδικού Υπουργείου Άμυνας, από τον Αύγουστο του 1969 έως την 1η Μαΐου 1974. Από την τελευταία αυτή ημερομηνία, βρίσκεται σε πρόωρη σύνταξη και εισπράττει παροχή βάσει του ολλανδικού νόμου περί των κοινωνικών παροχών των αποστράτων (Uitkeringswet gewezen militairen). Από τη Διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι, από την 1η Μαΐου 1974, ο Daalmeijer κατοικεί στη Γαλλία με τη σύζυγό του και ότι, από την ημερομηνία αυτή, κανένας από τους δύο δεν άσκησε πλέον δραστηριότητα ούτε ως μισθωτός ούτε ως ανεξάρτητος επαγγελματίας.

Στις 5 Οκτωβρίου 1982, ο Daalmeijer συμπλήρωσε το 65ο έτος της ηλικίας του οπότε δικαιούτο σύνταξη γήρατος βάσει του ολλανδικού νόμου περί γενικής ασφαλίσεως γήρατος (Algemene Ouderdomswet, στο εξής: AOW). Με απόφαση του Sociale Verzekeringsbank (στο εξής: SVB) της 23ης Μαρτίου 1983, η σύνταξη αυτή υπολογίστηκε αφαιρουμένου του ποσού που αντιστοιχούσε στις περιόδους κατά τις οποίες ο Daalmeijer και η σύζυγός του δεν λογίζονταν ως ασφαλισμένοι (8 και 15 έτη αντιστοίχως).

Με Διάταξη της 23ης Σεπτεμβρίου 1986, το Raad van Beroep του Άμστερνταμ ακύρωσε την απόφαση του SVB, κρίνοντας εσφαλμένη τη μείωση της συντάξεως του Daalmeijer ενόψει της καταστάσεως της συζύγου του. Ο

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

Daalmeijer άσκησε έφεση κατά της Διατάξεως αυτής ενώπιον του Centrale Raad van Beroep (στο εξής: Centrale Raad).

Από τη Διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι το Centrale Raad, στηριζόμενο σε στοιχεία που εξετάστηκαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ενώπιόν του, ερωτά αν ένας υπήκοος κράτους μέλους χάνει, απλώς και μόνο διότι εγκαθίσταται σε άλλο κράτος μέλος, τις εγγυήσεις που παρέχονται στους διακινουμένους εργαζομένους από το άρθρο 51 της Συνθήκης, ενώ δεν θα είχε χάσει τις εγγυήσεις αυτές αν είχε διατηρήσει την κατοικία του στο κράτος μέλος του οποίου την ιθαγένεια έχει. Το αιτούν δικαστήριο έκρινε, εξάλλου, αναγκαίο να επιστήσει την προσοχή του Δικαστηρίου επί των συνεπειών που θα έπρεπε ενδεχομένως να συναχθούν στην υπό κρίση περίπτωση από την απόφαση του Δικαστηρίου, της 12ης Ιουνίου 1986, Ten Holder κατά Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging (302/84, Συλλογή 1986, σ. 1821), διερωτώμενο ιδίως κατά πόσον η απόφαση αυτή πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι καλύπτει τις μακροχρόνιες παροχές και τις παροχές της αυτής φύσεως με τις παροχές που λαμβάνει ο εφεσείων της κύριας δίκης. Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι:

« Το άρθρο 13, παράγραφος 2, στοιχείο α, του κανονισμού 1408/71 πρέπει να ερμηνευτεί υπό την έννοια ότι ο εργαζόμενος, ο οποίος παύει να εργάζεται στο έδαφος κράτους μέλους και δεν εργάζεται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, εξακολουθεί να υπόκειται στη νομοθεσία του κράτους μέλους της τελευταίας απασχολήσεώς του, ανεξάρτητα από τον χρόνο που παρήλθε από τη λήξη της απασχολήσεως και το τέλος της εργασιακής σχέσης. »

Το άρθρο 13, παράγραφοι 1 και 2, στοιχείο δ, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 ορίζει ότι:

« 1) Με την επιφύλαξη του άρθρου 14γ, τα πρόσωπα για τα οποία ισχύει ο παρών κανονισμός υπόκεινται στη νομοθεσία ενός μόνου κράτους μέλους. Η νομοθεσία αυτή προσδιορίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος τίτλου.

2) Με την επιφύλαξη των άρθρων 14 μέχρι 17:

(...)

δ) οι δημόσιοι υπάλληλοι και οι προς αυτούς εξομοιούμενοι υπόκεινται στη νομοθεσία του κράτους μέλους στο οποίο υπάγεται η υπηρεσία που τους απασχολεί. »

Τέλος, το Centrale Raad έλαβε επίσης υπόψη του την απόφαση του Δικαστηρίου της 24ης Σεπτεμβρίου 1987, Bestuur van de Sociale Verzekeringsbank κατά J. A. de Rijke και L. A. C. de Rijke-Van Gent (43/86, Συλλογή 1987, σ. 3611), και ειδικότερα τη σκέψη 17 της εν λόγω αποφάσεως, σχετικά με τη δυνατότητα των Ολλανδών υπηκόων να ασφαλιστούν εθελοντικά στο πλαίσιο του συστήματος του AOW σε περίπτωση αναχωρήσεως στο εξωτερικό και, ως εκ τούτου, λήξεως της υποχρεωτικής ασφαλίσεως κατά τον AOW.

Ενόψει των ανωτέρω, το Centrale Raad αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

« 1) Εφαρμόζεται η νομοθεσία κράτους μέλους, η διοίκηση του οποίου απασχόλησε τελευταία υπάλληλο, επί του πρώην αυτού υπαλλήλου δυνάμει του άρθρου 13, παράγραφος 2, στοιχείο δ, του κανονισμού

(ΕΟΚ) 1408/71, ακόμη και αν αυτός και η σύζυγός του μετοίκησαν σε άλλο κράτος μέλος, εντός του οποίου κανένας από τους δύο δεν είχε — πραγματική — απασχόληση υπό την έννοια του εν λόγω άρθρου 13, παράγραφος 2, αλλ' ούτε υπήχθη για άλλο λόγο, βάσει αυτής της διατάξεως, στη νομοθεσία του άλλου αυτού κράτους μέλους;

2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα, μπορούν οι προϋποθέσεις κατοικίας, υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, αρχή και στοιχείο α, του AOW, να αντιταχθούν στον ενδιαφερόμενο για την περίοδο ασφαλίσεως κατά την οποία κατοίκησε (με τη σύζυγό του) σε κράτος μέλος εκτός εκείνου του οποίου η διοίκηση τον απασχόλησε τελευταία, κράτος μέλος στο οποίο, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, μπορούσε να λογιστεί ότι συνέχισε να κατοικεί κατά τη διάρκεια της τελευταίας αυτής απασχολήσεώς του;

3) Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως στο πρώτο και/ή καταφατικής απαντήσεως στο δεύτερο ερώτημα, τι ισχύει αν ο ενδιαφερόμενος που αναφέρεται στο πρώτο ερώτημα είχε δικαίωμα, κατά την περίοδο κατά την οποία κατοίκησε σε κράτος μέλος εκτός των Κάτω Χωρών, προς παροχή εκ μέρους των Κάτω Χωρών, συναρτώμενη με τη λήξη της τελευταίας απασχολήσεώς του στο Βασίλειο [των Κάτω Χωρών] (η οποία, άλλωστε, παροχή δεν συνεπαγόταν, κατά το εθνικό δίκαιο, ασφάλιση βάσει του AOW);»

Η Διάταξη περί παραπομπής πρωτοκολλήθηκε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 2 Σεπτεμβρίου 1988.

Κατά το άρθρο 20 του Πρωτοκόλλου περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν ο H. C. M. Daalmeijer, το SVB, εκπροσωπούμενο από τους B. H. ter Kuile και E. H. Pijnacker Hordijk, δικηγόρους Χάγης και Βρυξελλών, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον René Barents, μέλος της νομικής της υπηρεσίας, η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, εκπροσωπούμενη από τον E. F. Jacobs, γενικό γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών, και η Δανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Jorgen Molde, νομικό σύμβουλο του Υπουργείου Εξωτερικών.

Το Δικαστήριο, κατόπιν εκθέσεως του εισηγητή δικαστή και αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, αποφάσισε να προχωρήσει στην προφορική διαδικασία χωρίς προηγούμενη διεξαγωγή αποδείξεων και να αναθέσει την υπόθεση στο τρίτο τμήμα.

Κατόπιν της δημοσίας συνεδριάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1989 και αφού ο γενικός εισαγγελέας ανέπτυξε τις προτάσεις του στις 7 Νοεμβρίου 1989, το τρίτο τμήμα έκρινε ότι έπρεπε να εφαρμόσει το άρθρο 95, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας.

Με απόφαση της 6ης Μαρτίου 1990, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) παρέπεμψε την υπόθεση ενώπιον της ολομέλειας.

Το Δικαστήριο, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, αποφάσισε, με Διάταξη της 14ης Μαρτίου 1990, την επανάληψη της προφορικής διαδικασίας.

II — Η εφαρμοστέα ολλανδική νομοθεσία

Κατά το χρόνο εκδόσεως της προσβαλλομένης αποφάσεως, ο AOW δεν προέβλεπε αυτοτελές συνταξιοδοτικό δικαίωμα των εγγάμων γυναικών. Αντιθέτως, ο έγγαμος άνδρας είχε δικαίωμα επί συντάξεως εγγάμου, για την οποία συνυπολογίζονταν οι περίοδοι ασφαλίσεως της συζύγου του.

Οι ασφαλισμένοι κατά τον AOW μπορούν, με τη συμπλήρωση του 65ου έτους της ηλικίας τους, να λάβουν σύνταξη γήρατος (άρθρο 7). Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1:

« Οι έχοντες συμπληρώσει το 15ο αλλά όχι το 65ο έτος της ηλικίας τους είναι ασφαλισμένοι κατά τις διατάξεις του παρόντος νόμου, υπό την προϋπόθεση ότι:

α) είναι κάτοικοι του Βασιλείου [των Κάτω Χωρών],

β) χωρίς να είναι κάτοικοι του Βασιλείου [των Κάτω Χωρών] υπόκεινται στον φόρο επί των αποδοχών εκ μισθωτής εργασίας εντός του Βασιλείου [των Κάτω Χωρών]. »

Ο AOW προβλέπει πλασματικές περιόδους ασφαλίσεως για τον προ της 1ης Ιανουαρίου 1957 χρόνο, το δε άρθρο 13 ορίζει ότι το ύψος της συντάξεως του έγγαμου άνδρα μειώνεται κατά 1 % για κάθε έτος κατά το οποίο δεν ήταν ασφαλισμένος και κατά 1 % για κάθε έτος κατά το οποίο η σύζυγός του δεν ήταν ασφαλισμένη.

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί, καθότι τυγχάνει εφαρμογής στην υπό κρίση περίπτωση, ότι κατά την εποχή της τελευταίας δραστηριότητας του Daalmeijer, το άρθρο 3, παράγραφος 4, του AOW είχε ως εξής:

« Ολλανδός υπήκοος που κατοικεί εκτός του Βασιλείου [των Κάτω Χωρών] και απασχολείται σε ολλανδικό νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου καθώς και η σύζυγος και τα τέκνα του, για τα οποία δικαιούται οικογενειακά επιδόματα βάσει του Algemene Kinderbijslagwet (ολλανδικός νόμος περί των γενικών κανόνων περί οικογενειακών επιδομάτων), λογίζονται ότι κατοικούν εντός του Βασιλείου [των Κάτω Χωρών]. »

III — Περίληψη των γραπτών παρατηρήσεων που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο

Ο *Daalmeijer* παρατηρεί ότι το Υπουργείο Άμυνας τον θεωρούσε κάτοικο Κάτω Χωρών, δεδομένου ότι παρακρατούσε εισφορές βάσει του AOW επί της συντάξεώς του κατά την περίοδο από το 1974 έως το 1982. Για τον λόγο αυτό, θεωρεί ότι η διατύπωση του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος του Centrale Raad, και την οποία η παροχή εκ μέρους των Κάτω Χωρών, συναρτώμενη με τη λήξη της τελευταίας απασχολήσεώς του στο Βασίλειο [των Κάτω Χωρών], « δεν συνεπαγόταν άλλωστε, κατά το εθνικό δίκαιο, ασφάλιση βάσει του AOW », είναι ανακριβής.

Ο Daalmeijer ισχυρίζεται ότι μόνον όταν ζήτησε απόσπασμα του δημοτολογίου του Wassenaar διαπίστωσε ότι η κοινότητα τον είχε διαγράψει από το εν λόγω δημοτολόγιο το 1969, όταν αναχώρησε για τη Γιουγκοσλαβία. Ωστόσο, η κοινότητα τον επανέγραψε, δεδομένου ότι από 1953 έως το 1974 και μέχρι το 1983 ήταν κύριος ακινήτου προς εκμετάλλευση στο Wassenaar. Κατά τη γνώμη

του, ο τόπος κατοικίας τόσο του ίδιου όσο και της συζύγου του ήταν το Wassenaar, όπως προκύπτει και από το σημερινό διαβατήριό του, καθώς και από το γεγονός ότι κρατήθηκαν εισφορές επί της συντάξεώς του βάσει του AOW από το Υπουργείο Άμυνας.

Τόσο το SVB, εφεσίβλητο της κύριας δίκης, όσο και οι λοιποί ενδιαφερόμενοι υπέβαλαν παρατηρήσεις επί όλων των ερωτημάτων του Centrale Raad. Οι παρατηρήσεις αυτές πρέπει, συνεπώς, να συνοψιστούν σύμφωνα με τη σειρά των εν λόγω ερωτημάτων.

Επί του πρώτου ερωτήματος

Κατά το *SVB*, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων να αποφανθεί επί του αν το κοινοτικό δίκαιο περιλαμβάνει κανόνες περί προσδιορισμού της νομοθεσίας που εφαρμόζεται ως προς τους πρώην εργαζομένους και δημοσίους υπαλλήλους από πλευράς κοινωνικής ασφαλίσεως στα κράτη μέλη.

Συναφώς, το SVB θεωρεί ότι οι διατάξεις του τίτλου ΙΙ του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71, ως κοινοτικοί κανόνες συγκρούσεως στον τομέα των κοινωνικών ασφαλίσεων, δεν έχουν εφαρμογή επί των πρώην εργαζομένων. Οι διατάξεις αυτές περιορίζονται να θέσουν, ως κανόνα συγκρούσεως για τον προσδιορισμό της εφαρμοστέας νομοθεσίας στους διακινουμένους εργαζομένους, την αρχή της εφαρμογής του δικαίου του τόπου εργασίας. Ασφαλώς, το άρθρο 13, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 προβλέπει ότι τα πρόσωπα στα οποία εφαρμόζεται ο κανονισμός αυτός υπόκεινται στη νομοθεσία ενός μόνου κράτους μέλους και ότι η νομοθεσία αυτή προσδιορίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις του τίτλου ΙΙ, από την ανάλυση, όμως, του περιεχομένου και των όρων των τελευταίων αυτών διατάξεων προκύπτει σαφώς ότι οι διατάξεις αυτές αφορούν μόνο τα πρόσωπα που ασκούν επαγγελματικές δραστηριότητες, μισθωτές ή μη. Η καθιέρωση της αρχής της εφαρμογής του δικαίου του τόπου εργασίας εξηγείται, εξάλλου, και από το ότι η πλειονότητα των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως των κρατών μελών συνδέουν την υπαγωγή στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως με την επαγγελματική απασχόληση στο οικείο κράτος μέλος. Συγκεκριμένα, τα δικαιώματα επί των παροχών και η υποχρέωση καταβολής εισφορών συνδέονται συνήθως με το επαγγελματικό εισόδημα. Αν δεν εφαρμοζόταν, ως κανόνας συγκρούσεως, η αρχή της εφαρμογής του δικαίου του τόπου εργασίας, οι μεθοριακοί εργαζόμενοι θα κινδύνευαν να αποκλειστούν από το σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως τόσο του κράτους της κατοικίας τους όσο και του κράτους όπου απασχολούνται.

Όσον αφορά τις συνέπειες, στην υπό κρίση περίπτωση της προαναφερθείσας απόφασης του Δικαστηρίου της 12ης Ιουνίου 1986, το SVB αναγνωρίζει μεν ότι η απόφαση αυτή κάλυψε ευστόχως ένα κενό των διατάξεων του τίτλου ΙΙ του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71, όσον αφορά την κατάσταση των πρώην εργαζομένων, θεωρεί, ωστόσο, ότι η εν λόγω απόφαση είναι διατυπωμένη με όρους που καλύπτουν ευρύτερο φάσμα περιπτώσεων από την κατηγορία των περιπτώσεων που αφορούσε η υποβληθείσα στο Δικαστήριο υπόθεση. Στην υπόθεση αυτή επρόκειτο για τον προσδιορισμό της εφαρμοστέας νομοθεσίας στην περίπτωση μισθωτού ο οποίος, έχοντας παύσει προσωρινά τις δραστηριότητές του στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας λόγω ασθενείας, ελάμβανε γερμανικές παροχές λόγω ασθενείας ενώ είχε επιστρέψει για να εγκατασταθεί στις Κάτω Χώρες. Το Δικαστήριο, με διασταλτική ερμηνεία του άρθρου 13, παράγραφος 2, στοιχείο α, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71, έκρινε ότι ο ενδιαφερόμενος εξακολουθεί να υπάγεται στη νομοθεσία του κράτους μέλους της τελευταίας απασχολήσεώς του.

Κατά το SVB, η λύση αυτή είναι εύλογη, δεδομένου ότι το επί της παροχής — καταρχήν προσωρινό — δικαίωμα ενός προσώπου το οποίο διακόπτει τις δραστηριότητές του, π.χ.

λόγω ασθενείας, τοκετού ή ανεργίας, πρέπει να συνδέεται άμεσα με τις τελευταίες δραστηριότητες του προσώπου αυτού. Πράγματι, αν δεν εφαρμοζόταν ο κανόνας του δικαίου του τόπου εργασίας στις περιπτώσεις αυτές, ο διακινούμενος εργαζόμενος που εγκαθίσταται σε άλλο κράτος μέλος μετά την πρόσκαιρη διακοπή των δραστηριοτήτων του, θα υπαγόταν στη νομοθεσία του άλλου αυτού κράτους μέλους. Ομοίως, ο εργαζόμενος που κατοικεί σε κράτος μέλος άλλο από το κράτος της απασχολήσεώς του θα έπαυε, καταρχήν, να είναι ασφαλισμένος στο τελευταίο αυτό κράτος κάθε φορά που θα διέκοπτε τις επαγγελματικές του δραστηριότητες λόγω ασθενείας. Η ρύθμιση αυτή θα δημιουργούσε για τον ενδιαφερόμενο εργαζόμενο δυσμενή κατάσταση, η οποία θα συνιστούσε παρεμπόδιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων.

Ωστόσο, η εφαρμογή της νομολογίας Ten Holder σε περιπτώσεις, όπως η υπό κρίση, εργαζομένων οι οποίοι έχουν παύσει κάθε επαγγελματική δραστηριότητα θα οδηγούσε σε απαράδεκτα αποτελέσματα. Αφενός, θα θιγόταν η εφαρμογή της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων και, αφετέρου, οι συνέπειες για τα κράτη μέλη θα ήταν άδικες.

Η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων πρέπει να καλύπτει και τους « επαναπατριζομένους » πρώην εργαζομένους, ήτοι στους εργαζομένους οι οποίοι, μετά την παύση των επαγγελματικών δραστηριοτήτων τους εκτός του κράτους μέλους καταγωγής τους, διατηρούν την κατοικία τους στο έδαφος του κράτους αυτού ή εγκαθίστανται σ' αυτό. Η άρνηση υπαγωγής τους στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως του κράτους μέλους καταγωγής, κατ' εφαρμογή της νομολογίας Ten Holder, θα δημιουργούσε για τους πρώην εργαζομένους αυτής της κατηγορίας μια κατάσταση λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη στην οποία θα βρίσκονταν αν δεν είχαν ασκήσει δραστηριότητα εκτός του εδάφους του κράτους μέλους καταγωγής τους. Όταν τα συμφέροντα των « επαναπατριζομένων » πρώην εργαζομένων είναι ασυμβίβαστα προς τα συμφέροντα των « εκπατριζομένων » πρώην εργαζομένων, όπως ο Daalmeijer, εκείνα που πρέπει να υπερισχύουν, σύμφωνα με την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας, είναι τα συμφέροντα της πρώτης κατηγορίας.

Όσον αφορά τις επιπτώσεις, για τα κράτη μέλη, της εφαρμογής της νομολογίας Ten Holder στην υπό κρίση περίπτωση, το SVB διατυπώνει τις ακόλουθες παρατηρήσεις: η εφαρμογή της νομολογίας αυτής θα συνεπαγόταν την υποχρέωση του κράτους μέλους που έχει καθιερώσει σύστημα γενικευμένης κοινωνικής ασφαλίσεως να καλύπτει ασφαλιστικώς κάθε πρόσωπο που τελειώνει τη σταδιοδρομία του σε άλλο κράτος μέλος, ακόμα και αν ο ενδιαφερόμενος δεν έχει έκτοτε διατηρήσει κανένα δεσμό κατοικίας με το πρώτο κράτος μέλος. Συνεπώς, δεδομένου ότι η υποχρέωση καταβολής εισφορών στα συστήματα γενικευμένης κοινωνικής ασφαλίσεως στηρίζεται συνήθως στο φορολογητέο εισόδημα που πραγματοποιεί ο ασφαλισμένος στο εσωτερικό του οικείου κράτους μέλους, ο εκπατριζόμενος πρώην εργαζόμενος θα παρέμενε ασφαλισμένος στο κράτος μέλος της τελευταίας απασχολήσεώς του, χωρίς κατά κανόνα να υποχρεούται να καταβάλλει εισφορές προς τούτο στο εν λόγω κράτος μέλος για τα εισοδήματά του, τα οποία κανονικά φορολογούνται στο κράτος μέλος της κατοικίας. Κατά το SVB, αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει σε καταχρήσεις, υπό την έννοια ότι οι εργαζόμενοι θα είχαν ενδεχομένως την τάση να στρέφονται, στο τέρμα της σταδιοδρομίας τους, στην αγορά εργασίας ενός κράτους μέλους το οποίο έχει καθιερώσει σύστημα γενικευμένης κοινωνικής ασφαλίσεως, ούτως ώστε να μπορούν στη συνέχεια να επωφεληθούν των πλεονεκτημάτων του συστήματος αυτού, χωρίς παρακράτηση εισφορών και χωρίς να έχουν, κατά τα λοιπά, κανένα δεσμό με το κράτος μέλος αυτό, ούτε να υποχρεούνται να καταβάλλουν προς τούτο εισφορές επί των εισοδημάτων που αποκτούν στο κράτος της κατοικίας τους.

Από τα ανωτέρω έπεται, κατά το SVB, ότι στο πρώτο ερώτημα προσήκει αρνητική απάντηση.

Η *Επιτροπή* θεωρεί, και αυτή, ότι οι μισθωτοί, ανεξάρτητοι εργαζόμενοι και δημόσιοι υπάλληλοι που δεν ασκούν πλέον επαγγελματική

δραστηριότητα δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του τίτλου ΙΙ του κανονισμού 1408/71. Οι διατάξεις που περιλαμβάνονται στον τίτλο αυτό στηρίζονται επί της αρχής της lex loci laboris και προϋποθέτουν εν ενεργεία εργαζόμενο, ο οποίος απασχολείται σε κράτος μέλος άλλο από το κράτος της καταγωγής του ή το κράτος όπου κατοικεί. Προς αυτούς εξομοιούνται οι εργαζόμενοι που λαμβάνουν παροχές λόγω ασθενείας, όπως αποφάνθηκε το Δικαστήριο με την προαναφερθείσα απόφαση Ten Holder.

Η Επιτροπή επισημαίνει, συναφώς, και τις αρνητικές επιπτώσεις τις οποίες θα είχε για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και για τα κράτη μέλη, όπως ανέφερε και το SVB, η εφαρμογή του άρθρου 13, παράγραφος 2, του κανονισμού 1408/71 στους εργαζομένους που δεν ασκούν πλέον επαγγελματική δραστηριότητα.

Συνεπώς, στο πρώτο ερώτημα προσήκει, κατά την Επιτροπή, αρνητική απάντηση.

Η *Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών* παρατηρεί ότι οι κανόνες συνδέσεως του τίτλου ΙΙ του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 πρέπει να θεωρούνται ως έχοντες εφαρμογή μόνο στα πρόσωπα που είναι εργαζόμενοι υπό την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α, του εν λόγω κανονισμού, ή στα πρόσωπα που έχουν την ιδιότητα του εργαζομένου υπό την κοινή έννοια του όρου διότι μπορούν να θεωρηθούν ότι περιλαμβάνονται στον ενεργό πληθυσμό. Κατά συνέπεια, ο πρώην δημόσιος υπάλληλος ο οποίος δεν λαμβάνει καμία παροχή και δεν έχει ασκήσει επαγγελματικές δραστηριότητες μετά τη λήξη της σχέσεως εργασίας του δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εξαρτάται ακόμα από την αγορά εργασίας για την κάλυψη των αναγκών διαβιώσεώς του και, συνεπώς, ότι περιλαμβάνεται ακόμα στον ενεργό πληθυσμό. Επομένως, κατά την Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, ο ενδιαφερόμενος δεν έχει την ιδιότητα του εργαζομένου υπό την κοινή έννοια του όρου και, ως εκ τούτου, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του τίτλου ΙΙ του προαναφερθέντος κανονισμού όσον αφορά τους σχετικούς με την εφαρμοστέα νομοθεσία κανόνες συνδέσεως.

Η *Δανική Κυβέρνηση* τονίζει, και αυτή, τη σημασία των διαφορών που υφίστανται μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά τη χρηματοδότηση των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως. Παρατηρεί ότι στα περισσότερα κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων και οι Κάτω Χώρες, η χρηματοδότηση των συντάξεων γήρατος στηρίζεται στις εισφορές των δικαιούχων. Η Δανική Κυβέρνηση θεωρεί εύλογο, σε μια τέτοια περίπτωση, να λαμβάνουν κανονικά οι δικαιούχοι παροχές ανάλογες των εισφορών που έχουν καταβάλει. Στην περίπτωση που οι συντάξεις χρηματοδοτούνται από το κοινωνικό σύνολο μέσω της φορολογίας, όπως στη Δανία, θεωρεί εύλογο να λαμβάνουν οι δικαιούχοι παροχές αναλόγως των περιόδων κατά τις οποίες, λόγω του ότι κατοικούσαν στη χώρα, συνέβαλαν στη χρηματοδότηση του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως. Αν δεν επιτρεπόταν αυτός ο τρόπος υπολογισμού, δεν θα μπορούσε πλέον να δικαιολογηθεί η διατήρηση ενός συστήματος που δεν χρηματοδοτείται με εισφορές των δικαιούχων.

Κατά την άποψη της Δανικής Κυβερνήσεως, η προαναφερθείσα απόφαση της 12ης Ιουνίου 1986 αφορά μόνο την επιλογή της εφαρμοστέας νομοθεσίας· ούτε, όμως, οι κανόνες περί προσδιορισμού του εφαρμοστέου δικαίου που περιέχονται στο άρθρο 13 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71, ούτε η ερμηνεία των κανόνων αυτών από το Δικαστήριο συμβάλλουν στην επίλυση του καίριου ζητήματος στην υπό κρίση υπόθεση, δηλαδή στον καθορισμό του περιεχομένου της εφαρμοστέας κατά τους κανόνες αυτούς νομοθεσίας.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

Το *SVB* φρονεί ότι δεν υπάρχει λόγος να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό σε περίπτωση που το Δικαστήριο δώσει αρνητική απάντηση

στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα. Συνεπώς, μόνον επικουρικώς διατυπώνει παρατηρήσεις επί του δευτέρου ερωτήματος.

Κατά τη γνώμη του, το Centrale Raad ερωτά κατ' ουσίαν αν μπορεί να προσδοθεί « δεσμευτικό αποτέλεσμα » στους κανόνες συγκρούσεως που θεσπίζει ο τίτλος ΙΙ του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71. Συναφώς, το SVB θεωρεί ότι, μολονότι το Δικαστήριο δεν έχει ακόμα αποφανθεί ρητώς επί του ζητήματος αυτού, η απόφαση της 23ης Σεπτεμβρίου 1982, Sociale Verzekeringsbank κατά Kuijpers (276/81, Συλλογή 1982, σ. 3027) υποδηλώνει την τάση αναγνωρίσεως ενός τέτοιου « δεσμευτικού αποτελέσματος ». Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι διατάξεις του τίτλου ΙΙ του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 δεν επιτρέπουν την εφαρμογή κανόνα συγκρούσεως ο οποίος περιέχεται σε εθνική νομοθεσία που κρίθηκε εφαρμοστέα κατά τους κανόνες του κοινοτικού δικαίου. Κατά την άποψη του SVB, δεν υπάρχει λόγος να αποκλίνει το Δικαστήριο από τη θέση αυτή όταν τα κριτήρια εδαφικότητας που περιέχονται στη νομοθεσία κράτους μέλους δεν παραπέμπουν ρητώς στη νομοθεσία άλλων κρατών μελών. Τα κριτήρια αυτά, τα οποία συνδέονται με τον τόπο της κατοικίας του ενδιαφερομένου ή του εργοδότη του, αποβλέπουν στην οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής της εν λόγω νομοθεσίας και έχουν, κατά συνέπεια, και αυτά τον χαρακτήρα κανόνα συγκρούσεως.

Βάσει αυτών των σκέψεων, το SVB παρατηρεί ότι οι κανόνες συγκρούσεως του κοινοτικού δικαίου θα έχαναν την πρακτική αποτελεσματικότητά τους αν η κριθείσα ως εφαρμοστέα νομοθεσία αφαιρούσε από τα ενδιαφερόμενα υποκείμενα δικαίου την ασφάλεια που τους παρέχουν τα δικά του κριτήρια εδαφικότητας. Το « δεσμευτικό αποτέλεσμα » των κανόνων συγκρούσεως του κοινοτικού δικαίου δεν συνεπάγεται, ωστόσο, ότι το κράτος μέλος του οποίου η νομοθεσία κρίνεται εφαρμοστέα δεν μπορεί πλέον να επιβάλει στους ενδιαφερομένους και άλλες προϋποθέσεις υπαγωγής στο ασφαλιστικό σύστημα, πέραν των δικών του κανόνων συγκρούσεως και κριτηρίων εδαφικότητας. Κριτήρια όπως η ηλικία και η ιδιότητα του εργαζομένου είναι τελείως ξένα προς την αμοιβαία οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής των νομικών συστημάτων των κρατών μελών και, συνεπώς, δεν επηρεάζονται από τους κοινοτικούς κανόνες συγκρούσεως. Η άποψη αυτή επικυρώνεται, εξάλλου, από την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, κατά την οποία εναπόκειται στη νομοθεσία των κρατών μελών να καθορίσει τις προϋποθέσεις του δικαιώματος ή της υποχρεώσεως υπαγωγής σε ορισμένο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως.

Ενόψει των ανωτέρω, το SVB προτείνει στο Δικαστήριο να απαντήσει στο υποβληθέν ερώτημα — αν το κρίνει αναγκαίο — αποφαινόμενο ότι οι προϋποθέσεις κατοικίας όσον αφορά τη σύνδεση προς τη νομοθεσία κράτους μέλους δεν μπορούν να αντιταχθούν σε πρόσωπο στο οποίο η εν λόγω νομοθεσία πρέπει να θεωρηθεί ότι έχει εφαρμογή δυνάμει των διατάξεων του τίτλου ΙΙ του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71.

Η *Επιτροπή* φρονεί ότι μόνον αν το Δικαστήριο απαντήσει καταφατικώς στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα θα χρειαστεί να εξεταστεί το δεύτερο ερώτημα.

Η Επιτροπή, στηριζόμενη στην προαναφερθείσα απόφαση της 23ης Σεπτεμβρίου 1982, παρατηρεί ότι σκοπός των κανόνων προδιορισμού της εφαρμοστέας νομοθεσίας που περιέχονται στον τίτλο ΙΙ του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 είναι να αποφευχθούν περιπτώσεις, στις οποίες, λόγω των μετακινήσεων από το ένα κράτος μέλος στο άλλο, δεν έχει εφαρμογή καμία νομοθεσία ή έχουν συγχρόνως εφαρμογή πολλές νομοθεσίες. Οι εν λόγω κανόνες προσδιορισμού, ορίζοντας ότι έχει εφαρμογή η εθνική νομοθεσία που προσδιορίζεται βάσει ενός ενιαίου κριτηρίου, δεν θα είχαν έννοια αν τα κράτη μέλη διατηρούσαν τη δυνατότητα να

οριοθετούν τα ίδια, με την εθνική τους νομοθεσία, το προσωπικό πεδίο εφαρμογής των οικείων νομικών συστημάτων με την εφαρμογή κριτηρίων εδαφικότητας. Ωστόσο, αυτοί οι κανόνες προδιορισμού της εφαρμοστέας νομοθεσίας δεν μπορούν να εξασφαλίσουν πάντοτε την υπαγωγή των διακινουμένων εργαζομένων σε ένα σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως. Π.χ., αν ο εργαζόμενος δεν πληροί τις προϋποθέσεις που θέτει η εθνική νομοθεσία όσον αφορά την ηλικία ή το ύψος του μισθού, ο εργαζόμενος αυτός δεν είναι ασφαλισμένος. Το αυτό συμβαίνει και όταν δεν πληροί άλλες προϋποθέσεις οι οποίες δεν ενέχουν στοιχείο « εδαφικότητας ».

Ενόψει των ανωτέρω, η Επιτροπή εκφράζει τη γνώμη ότι στο δεύτερο ερώτημα προσήκει αρνητική απάντηση.

Η *Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών* υποστηρίζει, και αυτή, ότι οι κανόνες συνδέσεως όσον αφορά τον προσδιορισμό της εφαρμοστέας νομοθεσίας, οι οποίοι θεσπίζονται με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 1408/71 πρέπει να θεωρηθούν ως υπερισχύοντες των εθνικών εδαφικών κριτηρίων. Επικαλείται τη νομολογία του Δικαστηρίου αναφέροντας ότι τα μέτρα που λαμβάνονται σε εκτέλεση των άρθρων 48 έως 51 της Συνθήκης πρέπει να ερμηνεύονται όχι μόνο κατά τρόπον ώστε η έννομη κατάσταση των διακινουμένων εργαζομένων από πλευράς κοινωνικής ασφαλίσεως να μην είναι δυσμενής, αλλά και υπό την έννοια ότι τα μέτρα αυτά έχουν ως σκοπό να εξασφαλίζουν στους διακινούμενους εργαζομένους κατάσταση τουλάχιστον ανάλογη προς εκείνη στην οποία θα βρίσκονταν σε περίπτωση αποκλειστικής εφαρμογής του εθνικού τους δικαίου. Κατά τη γνώμη της Κυβερνήσεως των Κάτω Χωρών, ενόψει του επιδιωκομένου αυτού σκοπού, η δυνατότητα εφαρμογής των διατάξεων του τίτλου ΙΙ του προαναφερθέντος κανονισμού δεν μπορεί να προσκρούσει σε εθνικά κριτήρια εδαφικότητας, τα οποία θέτουν τους διακινουμένους εργαζομένους σε λιγότερο ευνοϊκή θέση.

Κατά την Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει μεν ότι τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να καθορίζουν τις προϋποθέσεις υπαγωγής στο εθνικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως, είναι, ωστόσο, σαφές ότι τα κριτήρια εδαφικότητας, τα οποία χρησιμεύουν προς οριοθέτηση της εκτάσεως εφαρμογής του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως ενός κράτους μέλους σε σχέση προς τα συστήματα των άλλων κρατών μελών, συνιστούν εξαίρεση της ελευθερίας αυτής.

Καταλήγοντας, η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών παρατηρεί ότι στην υπό κρίση περίπτωση οι προϋποθέσεις κατοικίας που θεσπίζει το άρθρο 6, παράγραφος 1, στοιχείο α, του AOW μπορούν να αντιταχθούν στον ενδιαφερόμενο και ότι, επομένως, στο δεύτερο ερώτημα προσήκει αρνητική απάντηση.

Η *Δανική Κυβέρνηση* προτείνει, σε περίπτωση που το Δικαστήριο απαντήσει καταφατικώς στο πρώτο ερώτημα, να δοθεί στο δεύτερο ερώτημα του Centrale Raad η απάντηση ότι, κατά τον υπολογισμό της συντάξεως γήρατος δικαιούχου ο οποίος, αφού εργάστηκε σε κράτος μέλος, εγκαθιστά την κατοικία του σε άλλο κράτος μέλος όπου δεν έχει ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα, το πρώτο κράτος μέλος μπορεί να μη λάβει υπόψη, για τον καθορισμό του ύψους της συντάξεως, τις περιόδους κατά τις οποίες ο ενδιαφερόμενος κατοικούσε στο δεύτερο κράτος μέλος. Κατά τη γνώμη της, αυτό ισχύει κυρίως όταν πρόκειται για συντάξεις χρηματοδοτούμενες όχι με εισφορές αλλά από το κοινωνικό σύνολο μέσω της φορολογίας.

Επί του τρίτου ερωτήματος

Το *SVB* παρατηρεί ότι το ερώτημα αυτό είναι ατυχώς διατυπωμένο, δεδομένου ότι υπονοεί ότι σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα είναι δυνατόν να δοθεί κατα-

φατική απάντηση στο δεύτερο ερώτημα. Από τον τρόπο, όμως, κατά τον οποίο το Centrale Raad διατύπωσε το ερώτημα προκύπτει ότι το δεύτερο ερώτημα καθίσταται άνευ αντικειμένου σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα. Το SVB παρατηρεί, εξάλλου, όσον αφορά το αντικείμενο του δευτέρου ερωτήματος, ότι δύσκολα γίνεται αντιληπτό κατά πόσον οι περιστάσεις που περιγράφει το αιτούν δικαστήριο με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα θα μπορούσαν να επηρεάσουν την απάντηση στο ερώτημα αν πρέπει να αναγνωριστεί « δεσμευτικό αποτέλεσμα » στους κοινοτικούς κανόνες συγκρούσεως.

Εν πάση περιπτώσει, το SVB φρονεί ότι η απάντηση του τρίτου ερωτήματος εμπεριέχεται ήδη στην απάντηση που πρότεινε για τα δύο πρώτα ερωτήματα.

Η *Επιτροπή* δεν διατυπώνει παρατηρήσεις επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος. Ενόψει όσων ανέπτυξε σχετικά με τα δύο πρώτα ερωτήματα, προτείνει στο Δικαστήριο να αποφανθεί ότι οι διατάξεις περί προσδιορισμού της εφαρμοστέας νομοθεσίας, οι οποίες περιέχονται στον τίτλο II του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 υπό τη σημερινή του διατύπωση, δεν έχουν εφαρμογή στα πρόσωπα τα οποία έχουν παύσει οριστικά να ασκούν επαγγελματική δραστηριότητα.

Η *Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών* υπογραμμίζει ότι η απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα δεν μπορεί, κατά τη γνώμη της, να είναι διαφορετική από αυτή που πρότεινε προηγουμένως, σε περίπτωση που ο ενδιαφερόμενος είναι πρόσωπο το οποίο εισπράττει μακροχρόνια παροχή βάσει ασφαλίσεως γήρατος ή ασφαλίσεως αναπηρίας. Αντιθέτως, όσον αφορά τους δικαιούχους που εισπράττουν βραχυχρόνια παροχή βάσει συστήματος ασφαλίσεως κατά της ανεργίας ή κατά ασθενείας, θεωρεί ότι, δεδομένου ότι τα πρόσωπα αυτά εξαρτώνται καταρχήν από την αγορά εργασίας προς εξασφάλιση των μέσων διαβιώσεώς τους, διατηρούν την ιδιότητα του εργαζομένου υπό την κοινή έννοια του όρου.

Όταν οι εργαζόμενοι αυτοί θεωρούνται επίσης εργαζόμενοι υπό την έννοια του άρθρου 1 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71, υπόκεινται, κατά την Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, στους κανόνες συνδέσεως που περιλαμβάνονται στον τίτλο II του εν λόγω κανονισμού και οι οποίοι καθορίζουν την εφαρμοστέα νομοθεσία. Στην περίπτωση αυτή, η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών είναι της γνώμης ότι στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα προσήκει καταφατική απάντηση.

J. C. Moitinho de Almeida
εισηγητής δικαστής